

Speurtocht van Tine Halkes (1985) boekrecensie

Die machtsstructuren dringen we opzij

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 18 mei 1985

Catharina Halkes: Zoekend naar wat verloren ging, enkele aanzetten voor een feministische theologie. Uitgave Ten Have, Baarn, Prijs f. 22.50

Inleiding

‘Ik heb een paar jaar geleden zo duidelijk ontdekt hoe afhankelijk van Rome, van bisschoppen en machtsstructuren we zijn of ons gedragen, dat ik met één klap over de drempel ben heen gekomen. Niet door uit de kerk te stappen, want daarvoor is me de geloofsgemeenschap van Jezus Christus te dierbaar, daarvoor heeft ze me ook teveel gegeven. (...) Maar binnen de kerk wil ik niet langer meer kapot gaan aan verdriet om de structuren, maar enerzijds als lid van de geloofsgemeenschap mezelf onder kritiek stellen van het evangelie en anderzijds trachten gerechtigheid en liefde te realiseren. We zullen niet langer de schuld moeten leggen buiten ons, maar zelf aan een nieuwe gelovige gemeenschap moeten werken, die zo krachtig wordt en zo aanstekelijk (want het heilige geeft af!) dat we de machtsstructuren gewoon wég leven, naar de marge dringen. We hebben een lange weg te gaan, waarin we elkaar bemoedigen en vasthouden. Want ik weet uit ervaring hoe eenzaam je kunt zijn als je vooruit wilt en de officiële kerk je alleen maar negeert.’

‘Eigen benieuwdheid’

Deze woorden van prof. dr. Catharina J. M. Halkes zijn geen reactie op het spreekverbod tegenover de paus dat kardinaal Simonis haar begin april oplegde. Het is een citaat uit een toespraak, die zij in februari 1981 hield op de Congresdag van de Unie Nederlandse Vrouwenbeweging en die is opgenomen in haar eind 1984 verschenen boek ‘Zoekend naar wat verloren ging, enkele aanzetten voor een feministische theologie’. Uit deze woorden blijkt, dat de teleurstelling over de houding van de hiërarchie binnen de kerk tegenover vrouwen, wat Halkes betreft, niet van vandaag of gisteren is.

In deze gebundelde teksten over feministische theologie, die zij de afgelopen jaren voor allerlei gelegenheden heeft geschreven, maakt zij als het ware een inventarisatie van wat er aan gedachten is gegroeid en zich ontwikkeld heeft in de tien jaar dat feministische theologie ook in Nederland bekend is. Het is eveneens een afspiegeling van de weg, die zij

zelf binnen dit veld van theologie aflegt. Geen specialisatie tot nu toe, maar meer om ‘zowel mijzelf als ook vele anderen te oriënteren wat er op dit hele veld gaande is en welke wegen gevolgd worde.’ Ze noemt het ‘haar eigen benieuwdheid om zo lang mogelijk het geheel te willen blijven overzien’ om voorlopig niet af te steken naar dieper lagen.

Behalve dit argument denk ik dat zij die brede ontwikkeling zo moeilijk los kan laten omdat het ook haar eigen intense maatschappelijke betrokkenheid weerspiegelt. En vanwege de opdracht, die zij ziet voor de feministische beweging: een transformatie, een totale omvorming van kerk en samenleving.

Halkes omschrijft deze theologie als: ‘Een kritische bevrijdingstheologie die zich niet baseert op de eigenheid van vrouwen als zodanig, maar op hun historische ervaring van lijden, hun psychische en seksuele onderdrukking, infantilisering en structurele onzichtbaar making ten gevolge van het seksisme in de kerken en in de samenleving’. Kort gezegd: het zou een theologie van-het-dagelijks-bestaan-van-vrouwen kunnen worden genoemd. Nu is het zo, dat niet alle vrouwen zich bewust zijn geworden van hun misplaatsing in dit bestaan. Velen, of liever gezegd, de meeste vrouwen leven hun rollen nog rustig voort. Daarom verduidelijkt Halkes ook in het voorwoord, dat het geen ‘vrouwelijke theologie’ mag worden genoemd, maar feministische theologie, dat wil zeggen: opstandig geworden vrouwen zoeken naar nieuwe menswaardige uitdrukkingvormen van haar bestaan en geloof.

Op haar zoektocht naar wat verloren ging stelt zij zichzelf en zij die met haar mee willen zoeken, maar niet minder degenen die aan die verdwijningen schuldig zijn, vragen. Eén daarvan is: wat is er – in godsnaam – in het christendom met vrouwen gebeurd? Ze grijpt in het begin van dit hoofdstuk terug naar haar jeugd en herinnert zich, dat ze is opgevoed en opgegroeid ‘met de vaste mij overgeleverde overtuiging, dat vrouwen het in onze kerk, of iets royaler: in het christendom, goed getroffen hadden’. De overleveraars noemen een heel rijtje voordelen op; prijzen zijn er weggelegd voor zichzelf opofferende moeders, maagdelijke vrouwen als religieuzen en de ongehuwde vrouw kreeg het predicaat ‘geestelijke moeder’.

Over die hoog geroemde positie van de vrouw – die paus Paulus VI zelfs in 1975 nog luidop verkondigde ter gelegenheid van het Internationale Jaar van de Vrouw – zijn steeds meer vrouwen de laatste decennia gaan twijfelen. ‘Vooral omdat ze’, zo beschrijft Halkes dit proces, ‘toen ze eenmaal goed om zich heen gingen kijken, ontdekten, dat er géén vrouwen in de structuren van de kerk aanwezig waren.’

Is dat altijd zo geweest? Hoe stond de mens Jezus, om wie het gaat in de bijbelse geschriften, tegenover vrouwen? Hoe is het hen in de geschiedenis daarna van de jonge gemeenten en de machtige kerken vergaan? De antwoorden die zij onderweg vindt, onder andere met behulp van intussen door anderen gedaan onderzoek, bijvoorbeeld de Duits-Amerikaanse auteur Elisabeth Schüssler-Fiorenza, bieden weinig grond voor de verheven taal van de zegsmannen over het erepodium dat zij de vrouw te bieden zouden hebben.

Hoe slecht het er in het verleden en ook vandaag nog voorstaat met de vrouw in de kerk – en dit heeft alles met haar seksualiteit te maken – toch blijft Halkes kiezen voor het

christendom. Zij blijft er van overtuigd, dat het mogelijk moet zijn het christendom te bevrijden uit historisch gegroeide eenzijdigheden en nog niet bewust gemaakte, belemmeringen en verdringen.

Mannelijk godsbeeld

Is God wel een Vader? Die vraag te horen stellen is voor velen aanleiding zich hoogst geërgerd van feministische gelovigen af te keren. Toch is het de moeite waard van Halkes te horen waarom die vraag zo vreemd niet is. Ze schrijft: 'Aan Jahweh en aan de christelijke God zijn attributen en kwaliteiten toegekend, ontleend aan een eenzijdig-mannelijke ervaringswereld: (...) de absoluut Transcendente, de Heersende die als heilige krijger de Hebreëen uit Egypte laat trekken en een ander land via moord en doodslag laat bezetten.'

Hoe een mens, waarom het bij Jahweh toch is begonnen, zich daarbij voelt, laat zij zien aan de tegengestelde gevoelens, die al die macht oproept. De mens wordt onmachtig, onderdanig, slecht. Heeft God dat met zijn bondgenoten voorgehad? Zij meent: 'God is in een mannelijk autoritair godsbeeld misbruikt ten bate van man en macht en dient daarvan te worden bevrijd'.

Moeten we dan maar met vrouwelijke godsbeelden gaan werken? Halkes wil op een problematiek 'die zo breed en zo diep is, niet te snel en te eenzijdig antwoord geven (. . .). Wat wel duidelijk lijkt, is, dat er in de praktijk behoefte is aan een rijkere differentiëring van godsnamen en godsbeelden en vervolgens, dat, waar God als Vader als onderdrukkend beeld wordt ervaren ten gevolge van een eenzijdige praktijk, dit beeld dan achterwege moet blijven.'

Struikelblok

In het hoofdstuk 'Mariabeelden-vrouwenbeelden' geeft Halkes aan wat ook voor mijzelf als vrouw uit de reformatorische traditie geldt: 'Maria is voor het oecumenische gesprek steeds een struikelblok geweest, een steen des aanstoots'. Omdat feministische theologie 'krachtens haar oorsprong en uitgangspunt primair oecumenisch van opzet en doelstelling is', kunnen wij niet om Maria, de Zoete Lieve Vrouwe, heen. Halkes somt een aantal redenen op waarom zij zich met deze figuur bezig wil houden. Wat haar het meest intrigeert is de complexe problematiek, die met de bestudering van Maria naar boven komt. 'Ik waag de hypothese, dat aan de Maria-figuur als aan géén ander te demonstreren is hoe ambivalent de kerk en haar theologen zich hebben opgesteld ten aanzien van de menselijke seksualiteit en met name die van vrouwen.' Zij hebben van Maria een onmogelijk model gemaakt.

In de zorg, die de kerk door de eeuwen heen aan de gelovigen heeft besteed op het terrein van het persoonlijk geloof is, zoals Halkes in het hoofdstuk 'Feminisme en Pastoraat' constateert, steeds uitgegaan van de positie van de man. Maar in steeds meer vrouwen is een

bewustwording groeiende, dat er iets is misgegaan en nog mis is in de relatie tussen de seksen en dat zij daaraan iets willen doen.

Dit hoofdstuk is, wat mijzelf betreft, één van de meest boeiende. Het gaat hierin juist om het leven van alledag, de omgang tussen mensen. Hoe gaan pastores en ambtsdragers met mensen om die op kritieke punten in hun leven zijn aangeland en daarbij hun hulp inroepen? Prof. Halkes stelt dan vanzelfsprekend de vraag aan de orde: hoe gaan mannelijke, maar ook vrouwelijke – zij die nog berusten in de bestaande structuren – pastores om met problemen rondom de veranderende positie van de zich emanciperende vrouw, zeker als het gaat om haar (seksuele) relaties in huwelijk of anderszins? ‘Pastores hebben’, schrijft Halkes, ‘hun kerkelijke betrokkenheid en ze hebben hun gedachten over het feminisme’. Zij houdt in dit stuk een boeiend pleidooi voor openheid van de pastor om die vragen, die een zich emanciperende vrouw in zijn/haar werk aan hem/haar kan stellen, in zich toe te laten en ook ontvankelijk te willen zijn en bescheiden – als het om een mannelijke pastor gaat – en moedig en beziel van doorzettingsvermogen in solidariteit met de ‘cliënte’ – als het om een vrouwelijke pastor gaat.

Het onderlinge pastoraat, waarbij vrouwen elkaar nabij kunnen zijn, wordt hier ook aangehaald als voorbeeld waarin feministische vrouwen samen de zoektocht beginnen in het eigen binnenste naar de wortels om grond onder de voeten te krijgen en daarna ook de tocht naar buiten met nieuwe geest aan te durven.

Geboorterecht terugwinnen

Een nieuwe beleving van Pinksteren ‘als de goddelijke kracht op een bijzondere manier in ons menselijk bestaan inbreekt’ kan de door Halkes zo nodig geachte transformatie brengen ‘zowel van onszelf als van de weerbarstige structuren van de kerk en van de samenleving’ is de bemoedigende boodschap van het laatste hoofdstuk ‘Onze moeder, de heilige Geest’.

Halkes vertelt hierin onder andere van de bijeenkomst in november 1983 in Chicago van

twaalfhonderd vrouwen van alle generaties en uit alle rassen en standen (Pinksteren), die samen waren om als ‘vrouwen-kerk hun christelijk geboorterecht terug te winnen’.

Ook haalt ze de constructieve discussie aan, die is ontstaan tussen feministische | theologen met uiteenlopende theologische en kerkelijke achtergronden en de solidariteit met elkaar op allerlei terreinen van vrouwen. Het is het weerwerk dat wordt gegeven om te voorkomen ‘dat de Geest wordt ingekapseld in hiërarchische structuren in kerk en wereld.’

In heel dit boek gaat het om mensen, vrouwen en mannen, zoals vooral te lezen is in het hoofdstuk ‘vrouwen-mannen-mensen’, het persoon zijn van de mens. Eindelijk is het zo ver: na jaren van eenzaam pionierswerk, van worden genegeerd door collega-theologen en hiërarchie, komt er reactie. De discussie, die zij in dit boek aangaat met feministen die reageren op haar denkwijze en met collega’s, die ingaan op de tekst van haar oratie, die zij op 6 april 1984 heeft uitgesproken en die ook in dit boek is opgenomen, maakt haar werk nog boeiender, doet haar haar voeten nog steviger op de nieuw verworven grond planten.

Het is de moeite waard deze feministische theologe te blijven volgen op haar weg, die nog steeds heel open naar de toekomst ligt.